

SSRS NKVD–MVD Sekretoriato 1944–1959 m. „Ypatingieji aplankai“ – vienas iš naujausiųjų laikų istorijos šaltinių

Rusijos Federacijos valstybiniame archyve (RFVA) šiuo metu galima susipažinti su naujais šaltinių kompleksais, kurie iki 1994 m. buvo įslaptinti. Šiam archyvui (anksčiau jis vadinosi Spalio revoliucijos ir SSRS socialistinės statybos centrinis valstybinis archyvas) 1960 m. buvo perduotos SSRS NKVD–MVD Sekretoriato 4904 operatyvinės veiklos bylos, iš kurių 447 – vadinamosios „Ypatingojo aplanko“ bylos. Šias bylas sudaro SSRS NKVD–MVD vadovybės J. Stalinui, V. Molotovui, G. Malenkovui, N. Chruščiovui, SSKP CK, įvairioms SSRS valdžios struktūroms 1944–1959 m. siųstų dokumentų nuorašai ir kopijos. Dabar „Ypatingojo aplanko“ bylos saugomos fonde R-9401, ap. 2.

RFVA darbuotojų pastangomis Maskvoje pradėtas leisti periodinis leidinys „Archiv novejšej istorii Rossii“, kurio pirmasis tomas – dokumentų katalogas „„Osobaja papka“ I. V. Stalina: Iz materialov Sekretariata NKVD–MVD SSSR 1944–1953 g.g.“ pasirodė 1994 m. Tais pačiais metais išėjo antrasis tomas – dokumentų katalogas „„Osobaja papka“ V. M. Molotova: Iz materialov Sekretariata NKVD–MVD SSSR 1944–1956 g.g.“ 1995 ir 1996 m. pasirodė trečiasis ir ketvirtasis dokumentų katalogų tomai: „„Osobaja papka“ N. S. Chruščiova (1954–

1956 g.g.). Perepiska MVD SSSR s CK KPSS (1957–1959 g.g.): Iz materialov Sekretariata MVD SSSR 1954–1959 g.g.“ ir „„Osobaja papka“ L. P. Berii: Iz materialov Sekretariata NKVD–MVD SSSR 1946–1949 g.g.“ Katalogus sudaro chronologiškai pateiktos dokumentų anotacijos. Tyrėjams (istorikams, sociologams, žurnalistams), besidomintiems naujausiųjų laikų istorijos problematika, katalogai palengvina reikalingų šaltinių paiešką.

Šių eilučių autoriui pavyko susipažinti su kai kuriais J. Stalino „Ypatingojo aplanko“ bylose esančiais dokumentais, atspindinčiais pokario situaciją Lietuvoje.

Su Lietuva susijusius dokumentus galima suskirstyti į šias grupes:

1. SSRS ir LSSR NKVD–MVD represinių struktūrų veikla slopinant lietuvių rezistenciją. Tai apibendrinančio pobūdžio ataskaitos, statistinės suvestinės, informaciniai pranešimai. Šiuos dokumentus pagal turinį dar galima suskirstyti į kelias dalis:

a) NKVD–MVD struktūrų kova su partizaniniu pasipriešinimu atskirose Lietuvos apskrityse (atskirų kovotojų grupių sunaikinimo faktai, laisvės kovotojų būrių vadų areštai);

b) ginkluotojo pogrindžio išpuoliai kai kuriose apskrityse;

c) lietuvių pasipriešinimo organizacijos: LLA, VLIK'as, LPS ir kt. Organizacijų sunaikinimas ir pagrindžio vadų areštai.

2. SSRS ir LSSR represinių struktūrų kova su lenkų Armija krajova (ataskaitos, statistinės suvestinės, NKVD veiklos rezultatus atspindintys dokumentai).

3. Lenkų repatriavimas iš Lietuvos į Lenkiją.

4. Pasirengimas rinkimams į SSRS ir LSSR aukščiausiąsias tarybas, partizanų ir represinių organų veikla rinkimų metu.

5. Įvairaus pobūdžio dokumentai.

J. Stalino „Ypatingojo aplanko“ bylose pasitaikė vienas kitas vertingas dokumentas, iš kurių keletas jau buvo skelbti Lietuvos ir užsienio spaudoje. Galima paminėti Vidaus reikalų valdybos vyresniojo referento Rytų Lietuvos reikalams Zenono Blyno 1944 m. birželio 22 d. tarnybinių raštą Vidaus reikalų valdybos Visuomenės reikalų departamento direktoriui¹. Šiame unikaliame dokumente detalai aprašyta Pirčiupių kaimo tragedija. Anoniminio liudininko nupieštas išsamus egzekucijos vaizdas stebina detalių tikslumu. Taip pat įdomus SSRS NKVD generalinio komisaro L. Berijos 1944 m. liepos 24 d. tarnybinis raštas J. Stalinui, V. Molotovui ir G. Malenkovui, kuriame nupasakojama neigiama A. Sniečkaus reakcija į Raudonosios armijos III Baltarusijos fronto kariškių savivalę ir plėšimus. A. Sniečkus savo poziciją emociškai ir drąsiai išdėstė III Baltarusijos fronto Karo tarybos nariams². Šis dokumentas daugelį sunkių nusikaltimų Lietuvos piliečiams padariusį LKP(b) lyderį parodo kaip... lietuvių tautos gynėją. Dokumente minimas faktas galėtų būti dar vienas potėpis LKP sekretoriaus portretui. SSRS MVD ministro S. Kruglovo 1950 m. sausio 26 d.

tarnybiniame rašte J. Stalinui, V. Molotovui ir L. Berijai pateikta duomenų apie atskirų tautybių tremtinių skaičių Sovietų Sąjungoje 1950 m. sausio 1 d.³ J. Stalino „Ypatingajame aplanke“ yra ir daugiau dokumentų, kurie galėtų būti naudingi Lietuvos naujausiųjų laikų istorijos tyrėjams.

N. Chruščiovo „Ypatingajame aplanke“ saugomuose su Lietuva susijusiuose dokumentuose daugiausia užfiksuoti įvairūs pareigybiniai paskyrimai į LSSR MVD vadovybės postus, vagystės, plėšimai, kiti kriminaliniai nusikaltimai. Tačiau yra ir reikšmingesnių dokumentų, pavyzdžiui, SSRS generalinio prokuroro R. Rudenkos, SSRS MVD ministro S. Kruglovo ir SSRS teisingumo ministro K. Goršenino 1954 m. vasario 1 d. tarnybinis raštas N. Chruščiovui, kuriame pateikiami duomenys, kiek žmonių už kontrrevoliucinę veiklą 1921–1954 m. nuteisė OGPU, NKVD „troikos“, Ypatingasis pasitarimas, Karinė kolegija, teismai ir kariniai tribunolai⁴. Taip pat galima paminėti SSRS MVD ministro S. Kruglovo 1955 m. balandžio 4 d. tarnybinių raštą SSKP CK administracinių organų skyriui dėl atskirų specialiųjų tremtinių kategorijų išlaisvinimo ir jų teisinės padėties kai kurių apribojimų panaikinimo⁵. Yra ir kitų „atšilimo laikotarpio“ pažinimui svarbių dokumentų.

L. Berijos „Ypatingasis aplanakas“, deja, iki šiol įslaptintas.

„Ypatinguosiuose aplanuose“ sukaupta dokumentinė medžiaga padeda suprasti, į ką aukščiausioji SSRS vadovybė kreipė dėmesį, kurios politikos sritys jai labiausiai rūpėjo.

Su dokumentų katalogais – J. Stalino, N. Chruščiovo, L. Berijos „Ypatingaisiais aplankais“ – galima susipažinti LGGRT Centro bibliotekoje.

Nuorodos

¹ RFVA, f. R-9401, ap. 2, b. 66, l. 250.

² Ibid., l. 27.

³ Ibid., b. 269, l. 141–154.

⁴ Ibid., b. 450, l. 30–65.

⁵ Ibid., b. 464, l. 29–64.